

Lukove umetniške prilike: Zgodbe prevrata, domišljije in preobrazbe¹

Jezus je bil pripovedovalec zgodb. Ta, morda očitna opazka pa žal ni vredna veliko, ker jo navadno preglasijo druge predstave o Jezusu – Mesija/Kristus, Gospod, Božji Sin, Rešenik ipd. Toda na začetku so bile zgodbe. Pred vsemi nazivi, ki so bili podeljeni Jezusu, in pred zgodbami o njem so bile zgodbe, ki jih je povedal. Njegovo pripovedovanje zgodb je ena redkih stvari o Jezusu – poleg tega, da je bil Jud in je bil križan – o katerih so strokovnjaki gotovi. Umetniška narava prilik je opomin, da bi moral biti izmed mnogih legitimnih nazivov, ki so pripisani Jezusu, njegov glavni naziv umetnik.

Zgodbe so bile Jezusovo priljubljeno sredstvo za govorjenje o življenju in človeštvu, kar je sicer vzorec, ki se kaže skozi večino hebrejske Biblije. Sinoptični evangeliji (Marko, Matej in Luka) Jezusu pripisujejo okoli 49 različnih zgodb (prilik).² Približno ena tretjina Jezusovega poučevanja v Luku je predstavljena v obliki prilik. Lukov evangelij vsebuje več prilik od ostalih evangelijev (med 30 in 34) in približno polovico le-teh (med 14 in 18) predstavljajo prilike, ki so edinstvene za Luka in se ne pojavijo v Marku ali Mateju. Ta članek poudarja nekaj izpostavljenih tem v več edinstvenih Lukovih prilikah.

PRILIKE PREVRAČA

Čeprav večina ljudi vidi v Jezusovih prilikah zgodbe, ki prinašajo moralno ali "nebeško resnico", Jezusove prilike običajno sporočajo ravno nasprotno. Namesto, da bi vcepljale moralna načela, jih večkrat spodkopavajo. Bolj kot tolažijo, izzivajo, bolj kot pomirjajo, vznemirjajo. John Dominic Crossan opiše prilike kot zgodbe, ki preobračajo svet, ki ga je vzpostavil mit. Oriše spekter petih različnih tipov zgodb (mit / apologija / akcija

/ satira / prilika) in zabeleži njihove funkcije: "Zgodba vzpostavi svet v mitu, zagovarja tak svet v *apologiji*, razčlenjuje in opisuje ta svet v *akciji*, napada svet v *satiri* in prevrača svet v *priliki*."³ Podobno je zapisal Bernard Brandon Scott: "Nevarnost prilike je, da preobrača mite, ki vzdržujejo naš svet."⁴ V tem primeru je mit razumljen kot zgodba, ki skupnosti prinaša smisel. Miti vnašajo in zagotavljajo osnovne vrednote skupnosti. Vse skupnosti – narodi, religije, cerkve in družine – se preživljajo ob stabilnih, četudi večinoma nezavednih mitih.

Lukove prilike rušijo konvencionalne mite. Prilika o Samarijanu (Lk 10,30-35) je klasičen primer tega.⁵ Priliko uokvirja pomemben dialog (10,25-29,36-37):

Učitelj postave: "Učitelj, kaj naj storim, da dosežem večno življenje?"

Jezus: "Kaj je pisano v postavi? Kako bereš?"

Učitelj postave: "Ljubi Gospoda, svojega Boga, iz vsega srca, z vso dušo, z vso močjo in z vsem mišljenjem, in svojega bližnjega kakor samega sebe."

Jezus: "Prav si odgovoril," "to delaj in boš živel."

Učitelj postave: "In kdo je moj bližnji?"

Jezus: (prilika o Samarijanu)

"Kaj se ti zdi, kateri od teh treh je bil bližnji tistemu, ki je padel med razbojnike?"

Učitelj postave: "Tisti, ki mu je izkazal usmiljenje."

Jezus: "Pojdi in ti delaj prav tako!"⁶

Prisotnost Samarijana v Jezusovi priliki preobrne dve konvencionalni predstavi med Judi iz antike in sodobnimi kristjani. Da bi razumeli ta preobrat, moramo poznati nekaj kulturnega konteksta. Samarijani so bili etnični in religijski izobčenci za mnoge Jude prvega stoletja. Ker so izhajali iz mešanih zakonskih zvez med Izraelci in tujci, so bili Samarijani zgolj deloma judje. Če uporabimo frazo J. K. Rowling, so bili "brezkrvneži".⁷ Religiozne razlike med Samarijani in Judi so bile očitne. Samarijani so za kanonične šteli zgolj pet knjig Postave in imeli so svoje različice besedil (Samarijanski pentatevh). Samarijani so namesto tistega v Jeruzalemu častili svoj tempelj na gori Gerizim (glej Jn 4,20). Poleg tega je med Judi in Samarijani večkrat prišlo do nasilja (Jožef, Ant. 11.174; 20.118-36; B. I. 2.232-46). Janez Hirkan in skupina Judov sta 129/8 pred Kr. uničila samarijanski tempelj (Jožef, Ant. 13.245-56; B.I. 1.62-63).⁸

V luči predhodnega dialoga prilika sprevrača vero, da je posmrtno življenje izključna pravica lastne verske in etnične skupnosti. Oseba, ki podeduje večno življenje (zaradi svoje ljubezni do bližnjega v stiski), je etični/

religiozni izobčenec in sovražnik. Potencialno moteča je tudi tiha trditev, da duhovnik in levit ne bosta podedovala večnega življenja, ker nista uspela ljubiti bližnjega v stiski.

Zgodba razkrije tudi drugo antično judovsko prepričanje. Sklicujoč se na Samarijana Jezus zaključi dialog z besedami: Pojdi in ti delaj prav tako! (10,37). Jezus tako predstavi Samarijana ne kot nekoga, ki je vreden pomilovanja – ali celo ljubezni – ampak kot osebo, ki jo je treba posnemati. Etnični in religiozni sovražnik ni zgolj junak zgodbe, ampak je tudi njen moralni zgled. Človek mora postati tak, kot je on. To sporočilo – ki je tudi del Lukovega širšega interesa, da postavlja družbene izobčence kot moralne zglede – je veliko nevarnejše, kot če bi poskušal prepričati Jude, naj Samarijane ljubijo ali naj bodo do njih prijazni.⁹

Nevarnost, ki jo je predstavljal Samarijan, je jasna, če si predstavljamo, da bi sodobno različico Samarijana v enaindvajsetem stoletju za kristjana v Ameriki predstavljal pripadnik Al Kaide. Kot Samarijan je muslimanski terorist etnični (običajno) in religiozni odpadnik in sovražnik. Kako bi ameriški kristjani odgovorili na zamisel, da bi tak človek lahko podedoval večno življenje? Ali da bi moral biti tak človek zgled obnašanja ali moralni vzor?

Ker prevračajo konvencionalne mite, Jezusove prilike funkcionirajo kot zgodbe alternativne modrosti ali zgodbe dezorientacije. Kot modrostni knjigi Pridigar ali Job zavračata obljube konvencionalne modrosti, ki jih najdemo v Pregovorih in Peti Mojzesovi knjigi, tudi Jezusove prilike iščejo odgovore v konvencionalni modrosti in jo v velikem delu spoznajo za pomanjkljivo.

SPODKOPAVANJE MITOV O BOGASTVU IN IMETJU

Veliko Lukovih prilik spodkopava mite, povezane z uporabo bogastva in imetja. Poglejmo si priliko o nespametnem bogatašu (12,16-20):

Nekemu bogatemu človeku je polje dobro obrodilo, zato je v sebi razmišljal: »Kaj naj storim, ker nimam kam spraviti svojih pridelkov?« Rekel je: »Tole bom storil. Podrl bom svoje kašče in zgradil večje. Vanje bom spravil vse svoje žito in dobrine. Tedaj bom rekel svoji duši: Duša, veliko dobrin imaš, shranjenih za vrsto let. Počivaj, jej, pij in bodi dobre volje.« Bog pa mu je rekel: »Neumnež! To noč bodo terjali tvojo dušo od tebe, in kar si pripravil, čigavo bo?«

Božja oznaka bogataša kot neumneža je presenetljiva, saj njegovi nameni – da si shrani dobrine za negotovo prihodnost – izražajo previdnost. Nekateri menijo, da je mož izdelal svoje načrte po različnih svetopisemskih zgodbah in nauk. ¹⁰ Namen, ki ga izrazi ("jej, pij in bodi dobre volje"), je aluzija na Prd 8,15 ("Zato odobravam veselje, ker ni sreče za človeka pod soncem, razen da *jé in pije in se veseli*"). Še bolj osupljivo pa je morda dejstvo, da prilika ne ponudi nobene jasne razlage, zakaj Bog moža imenuje neumnež. Kot mnogo prilik se tudi ta konča z več vprašanji (v tem primeru dobesedno) kot odgovori. Božja pripomba nakazuje, da je shranjevanje dobrin za prihodnost – v luči možne neizbežne smrti – neumno. ¹¹ Božje vprašanje bi lahko namigovalo na to, da človek ne uspe uporabiti svojega imetja, da bi izboljšal življenja drugih (ta vidik potrdi Jezus v 12,33). Ta prilika bi tako lahko obtoževala prevladujoč ekonomski načrt večine Američanov – upokojitveni – ki je podobno osnovan na ideji shranjevanja bogastva za prihodnjo uporabo.

Prilika o Lazarju in bogatašu (Lk 16,31) podira pričakovanja glede kriterijev, ki določajo posameznikovo usodo v večnosti. V zgodbi tako bogataš kot revež umre, a se znajdetata v radikalno drugačnem prostoru: bogataš se muči v Hadu, medtem ko je revež potolažen v Abrahamovem naročju. O notranjem življenju katerega koli od njiju (vera, prepričanja, odnosi motivi) ni povedano nič. Zaradi tega pomanjkanja podrobnosti so jih bili komentatorji prisiljeni podati sami. Več

interpretov potencira bogataševo hudobijo in mu pripisuje številne moralne pomanjkljivosti. ¹² Druga težnja interpretov – ker prilika o tem molči – je, da poveljujejo Lazarjevo plemenitost. Janez Krizostom (ok. 347-407 po. Kr.) trdi da je imel Lazar "dušo, dragocenejšo od zlata". ¹³ (Sprašujemo pa se lahko, ali bi bilo dejansko zlato lahko za Lazarja bolj privlačno). Martin Luter celo trdi, da je bil Lazar tako zadovoljen z Božjimi blagoslovi, da bi "iskreno in voljno trpel še več, če bi se tako odločil njegov milostljivi Bog". ¹⁴ Morda so napačno interpretirana besedila opij za ljudstvo.

Ti razlagalci pokažejo, kako hitro se da omiliti in udomačiti subverzivno ostrino prilik. To prizadevanje – da prilike prisilno prilagodimo predpostavljeni konvencionalni mentaliteti – kaže, kako nevarne so lahko. Vendar te prisiljeno omiljene razlage besedila spodkopavajo Abrahamovo razlago bogatašu: "Otrok, spomni se, da si v življenju dobil svoje dobro, Lazar pa prav tako húdo; zdaj je on tukaj potolažen, ti pa trpiš." (16,25.) Za razliko od egiptovske zgodbe, na kateri je ta prilika morda osnovana – in na osuplost mnogih bralcev – Lukova zgodba ne kaže nobenega zanimanja za notranje moralno stanje Lazarja ali bogataša. ¹⁵ Najočitnejši razlog, ki je podan za Lazarjevo udobje in bogataševo kazen, je njun družbeno-ekonomski položaj v življenju. Očitna perspektiva "razrednega boja" v priliki je v Luku anticipirana že prej, ko Jezus blagoslovi bolne in prekolne bogate (6,20-24). Lutrovo nepopustljivo zavračanje tega jasnega pomena prilike ("uboštvo in trpljenje še nikogar ne napravita sprejemljivega za Boga") kažeta na vztrajno, a večinoma nezavedno moč mita. ¹⁶ Njegovo ohranjanje zahteva nenehno zavračanje radikalnega preoblikovanja nasprotnih (paraboličnih) perspektiv.

Morda najbolj presenetljiva Jezusova prilika je prilika o "krivičnem oskrbniku" (Lk 16,1-8a). Ko ga odpustijo zaradi finančne neodgovornosti, oskrbnik pokliče gospodarjeve dolžnike in jim zmanjša količino dolga gospodarju. Upa, da se jim bo s tem prikupil in ga bodo sprejeli v svoje hiše. Ko gospodar izve za oskrbnikova

dejanja, je "pohvalil krivičnega oskrbnika, da je preudarno ravnal" (16,8a).

Šok prilike pride v zaključni vrstici, ko gospodar hvali – ne pa kaznuje – oskrbnikova kazniva dejanja. Zdi se, da z njegovo pohvalo prilika povečuje ne le krajo, ampak tudi sebični motiv, ki jo je spodbudil! (za razliko od Jeana Valjeana v *Nesrečnikih* Victorja Hugoja, ki ukrade kruh, da bi nahranil svoje lačne nečake in nečakinje, ta oskrbnik krade, da bi se okoristil) Velik trud interpretov, da bi zmanjšali ali odstranili napetost, ki se ustvari s hvalo kaznivega dejanja, je neprepričljiv.¹⁷ Kot svari John Donahue o razlagi prilik na splošno:

Razodetje Boga v priliki ne more biti zreducirano na niz teoloških plehkosti ali moralnih maksim. Tu se dotaknemo enega večjih problemov pridiganja o prilikah: tendence, da omilimo njihov šok, s tem, da jih spremenimo v moralko, to je, da veselo oznanilo preoblikujemo v dober nasvet.¹⁸

S tem ne želimo reči, da v Lukovih prilikah ni zanimanja za moralno ali etično spreobrnjenje bralcev/poslušalcev. Sprememba načina, kako ljudje uporabljajo bogastvo in dobrine, je prvi cilj številnih prilik, vključno s prej omenjenimi. Daleč tega, da bi veljale za inherentno zlo, so v Luku te dobrine razumljene kot potencialno koristne za ranljive, ki živijo v revščini. Prilika o Lazarju in bogatašu je primerna za svet, kjer bogataši ne premostijo prepada, da bi nahranili 18000 otrok, mlajših od petih let, ki dnevno umrejo zaradi lakote.¹⁹ Prilike o Samarijanu (10,30-35), prijatelju opolnoči (11,5-8), gostiji (14,15-24), usmiljenem očetu (15,11-32) in krivičnem oskrbniku (16,1-8) opisujejo bogastvo in dobrine kot sredstvo za sočutje. Kako pa želijo Lukove prilike spremeniti bralce/poslušalce, je druga zgodba.

LUKOVE RETORIČNE STRATEGIJE: PRILIKE POVABILA IN DOMIŠLJIJE

Lukove prilike uporabljajo specifične retorične strategije, da bi preobrazile

poslušalce. Prilike ustvarijo imaginarne svete in povabijo poslušalce, da v njih prebivajo. Prilika povabi bralce/poslušalce, da sodelujejo v fiktivni drami, ki ima potencial, da se razvije v njihovih življenjih. Identifikacija z liki in preuranjen zaključek sta dve orodju, ki olajšata in poglobita tako imaginarno soudeležnost v zgodbi prilike.

Prilike vsebujejo like, s katerimi naj bi se bralci/poslušalci identificirali. Taka identifikacija lahko posamezniku pomaga, da si samega sebe predstavlja v zgodbi. Liki v prilikah morajo običajno sprejeti pomembno odločitev, a prilike se pogosto nenadno končajo, še preden se lik lahko odloči. Preuranjeni zaključek pripovedi vabi bralce/poslušalce – ki so se že identificirali z likom in si sebe predstavljali v pripovedi – da se sprašujejo, kako bi se oni odločili na njegovem mestu.

Prilika o usmiljenem očetu (Lk 15,11-32) je klasičen primer tega retoričnega orodja.²⁰ Naslednji pripovedni okvir uvede zgodbo in je ključen za njeno razumevanje:

Približevali so se mu vsi cestninarji in grešniki, da bi ga poslušali. Farizeji in pismouki pa so godrnjali in govorili: "Ta sprejema grešnike in jé z njimi." (15,1-2.)

Jezus odgovori na kritiko farizejev in pismoukov s tremi prilikami. Prilika o usmiljenem očetu ima tri glavne like in vsak od njih odseva enega izmed likov v Lukovem uvodnem okviru. V priliki *grešnega* mlajšega sina oče sprejme, da se mu pridruži pri gostiji (15,22-24), čemur pa starejši sin nasprotuje, saj naj bi si mlajši tega ne zaslužil (15,28-30). Prilika odseva Jezusov trenutni konflikt: cestninarji in grešniki (mlajši sin) jedo z Jezusom (oče), kar vzbudi kritiko farizejev in pismoukov (starejši sin).

Prilika ni zgolj obramba Jezusovega deljenja obeda z marginaliziranimi, ampak tudi povabilo farizejem, naj se pridružijo obedu.²¹ Prilika se konča z naraščanjem konflikta med očetom in starejšim sinom. Starejši sin se jezi in se noče pridružiti gostiji za mlajšega sina, zato gre oče ven, da bi govoril z njim. Starejši sin izrazi svojo jezo nad razkošnim slavljem,

oče pa razloži svoje slavnostno sprejetje mlajšega sina. Prilika vodi proti ključni odločitvi, ki jo mora sprejeti starejši sin: ali bo popustil in se pridružil slavi ali pa bo ostal trden v svojem nasprotovanju?

A prilika se predčasno konča, brez namiga na to, kaj bo storil starejši sin. Ni razjasnitve; razplet je zavrtnjen. S tem, da so farizeji postavljeni v položaj starejšega sina, jih prilika postavi pred njegovo odločitev. Kot oče opravičuje svojo potratno zabavo in povabi starejšega sina, da se pridruži slavi za mlajšega brata, tudi Jezus (skozi priliko) vabi farizeje, da se mu pridružijo pri obedu s cestninarji in grešniki. Prilika je učinkovita, če se farizeji in pismouki identificirajo s starejšim sinom in spoznajo, da je njegova odločitev postala njihova.²² Čeprav Jezus priliko predčasno konča, se ta v nekem smislu ne zaključí. Nadaljuje se namreč v scenariju z Jezusom, cestninarji, grešniki, farizeji in pismouki. In njen konec bo določen z odločitvijo farizejev in pismoukov – ali bodo delili obed z Jezusom, cestninarji in grešniki?

Prilika ima tudi potencial, da živi naprej v Lukovih bralcih/poslušalcih. Kot farizeji so tudi oni – če se identificirajo s starejšim sinom – povabljeni, da razmislijo, katerim ljudem z obrobja se bodo pridružili pri mizi. Etnična napetost v zgodnji Cerkvi času nastajanja Lukovega evangelija je nudila številne možnosti, da je prilika živela dalje. Odločitev, pred katero so bili postavljeni farizeji, bi lahko sočasno predstavljala odločitev, ki so jo imeli Lukovi zgodnji bralci/poslušalci: ali bodo judovski kristjani pripravljeni obedovati s poganskimi kristjani? Avtor Lukovega evangelija mogoče prav zato – kar odseva prezgoden konec prilike – zgodbo zaključí brez opisa, kako so se farizeji odločili.

Specifični elementi v priliki o nespametnem bogatašu vabijo like v Lukovi zgodbi in Lukove bralce/poslušalce, da se poistovetijo z bogatašem (12,16-20).²³ Zgodba se začne s krizo (velika rodovitnost zemlje in nezadosten prostor za shrambo), ki omogoča bralcem/poslušalcem, da si predstavljajo sebe v

enakem (ali podobnem) precepu. Bogatašev odgovor na to dilemo ("Kaj naj storim?"; 12,17) prinaša drugo priložnost za poslušalce/bralce, da se ustavijo in razmislijo, kaj bi storili na njegovem mestu.

Kot prilika o usmiljenem očetu se tudi ta konča prekmalu. Ni rečeno, kaj stori bogataš v odgovor na Božjo izjavo (12,20). Četudi je se zdi, da je tik pred smrtjo ("to noč"), ne vemo, koliko časa ima, preden umre, niti, kaj stori pred tem. Ali bo, denimo, uporabil dobrine na drug način, kot je načrtoval? Ali ga bo Božji odlok o njegovi smrti – in vprašanje, ki ga zastavi Bog – vodil k temu, da dobrine užije v danem trenutku? Ali jih bo delil z drugimi, ki jih potrebujejo? Božje naznanilo prihodnje smrti spodbudi bralce/poslušalce, da premislijo svojo uporabo dobrin – in ocenijo njeno relativno nesmiselnost – v luči lastne neizbežne smrti?

Še ena prilika, ki uporabi istovetenje z liki in odprt konec, je zgodba o Lazarju in bogatašu. Zgodba povabi like v Lukovi zgodbi (farizeje) in bralce/poslušalce evangelija, da se identificirajo z bogataševimi petimi brati (16,27-31). Za razliko od bogataša, ki trpi v Hadu, usoda bratov še ni zapečatená. Njihova usoda stoji v ospredju končnega dejanja prilike. Bogataš prosi, da bi jih kdo posvaril o možni mučni usodi v Hadu, in Abrahamova zavrnitev prošnje poveča suspenz o usodi bratov: se bodo izognili poti v Had ali se bodo pridružili bratu v agoniji? Njihova usoda, kot usoda starejšega sina v priliki o usmiljenem očetu, je odprta. Če upoštevamo bogatašev način življenja in sklepamo, da bratje živijo podobno, se zdi, da bo ogibanje Hadu zahtevalo velik premik v načinu, kako bratje uporabljajo svoje bogastvo in dobrine. Kaj bodo storili? Enaka dilema in izziv petim bratom sta hkrati predstavljena farizejem – ki poslušajo priliko – in Lukovim bralcem/poslušalcem.

S predčasnim koncem, preden liki sprejmejo ključne odločitve, te tri prilike vabijo poslušalce, da sami sestavijo konec teh zgodb. Lukove prilike zavlačujejo z zaključkom,

saj bo končnost utelešena z ustvarjalnimi odločitvami Lukovih bralcev/poslušalcev. Oni so tisti, ki zgodbam dodajo piko na i s tem, da s svojim življenjem dokončajo scenarij. Oni postanejo živi avtorji svoje lastne drame. Nedokončanim zaključkom teh prilik bi zlahka dodali – kot to stori Wim Wenders v svojem filmu *Wings of Desire* – še "se nadaljuje" ...

Lukova značilnost, da zavlačuje z zaključkom, je očitna tudi izven prilik. Zgodba o človeku, ki vpraša Jezusa, kako priti do večnega življenja, se pojavi v vseh treh sinoptičnih evangelijih in v vsakem Jezus pouči človeka, da mora prodati svoje imetje, ga razdati ubogim in iti za njim. Vendar se v Lukovi verziji pojavi ključna razlika v tem, kaj bogataš stori, ko sliši te Jezusove besede:

Ta beseda ga je potrla in je žalosten odšel; imel je namreč veliko premoženje. (Mr 10,22.)

Ko je mladenič slišal to besedo, je žalosten odšel; imel je namreč veliko premoženje. (Mt 19,22.)

Ko pa je oni to slišal, je postal zelo žalosten, kajti bil je silno bogat. (Lk 18, 23.)

Luka je spremenil svoj markovski vir tako, da bogataš *ne* odide. To, da ostane, je pomembna razlika, saj bogataš lahko sliši naslednje Jezusove besede: "Kako težkó pridejo tisti, ki imajo premoženje, v Božje kraljestvo! Lažje gre namreč kamela skozi šivankino uho, kakor bogataš pride v Božje kraljestvo." (Lk 18,24-25.) Jezus to izgovori tudi v Marku in Mateju, ampak bogataš – ki je odšel – besed ne sliši. Njegova usoda, ki je v Marku in Mateju zapečatena, je v Luku odprta možnosti, da se lahko odloči odpovedati svojim dobrinam, jih razdeliti ubogim in slediti Jezusu. Luka ne pove, kaj se bogataš odloči storiti. Njegova usoda, kot usoda likov v več prilikah, bo odločena z življenjem tistih, ki berejo in slišijo zgodbo: ali bodo odgovorili na Jezusov klic in razdelili svoje premoženje, da bodo ubogi lahko živeli?

S tem, da za svoje like ne želi uveljavljati zaključkov, Luka vabi svoje bralce/poslušalce, da sami sprejemajo odločitve. Generativna retorika prilik išče oživitve in utelešenje v

življenju dejanskih bralcev in poslušalcev. Lukove retorične strategije tako prinašajo možnosti za narativno zlitje med liki v njegovih prilikah, liki v evangeliju in življenjem Lukovih bralcev/poslušalcev. Odgovornost za dejanja je prenesena z literarnih likov na Lukovo občinstvo. Zaključek prilike ni določen znotraj literarnega okvira prilike ali evangelija, ampak v življenju bralcev in poslušalcev.²⁴ Vendar ta celoten retorični koncept zahteva bralce/poslušalce, ki so si sposobni sebe zamisliti v priliki in se identificirati z določenimi liki. V našem sodobnem kontekstu so te sposobnosti žal redke. Pozorno branje (in poslušanje) besedil je izgubljena umetnost, in to vedno bolj. Razvijanje takih sposobnosti je temeljna duhovna potreba, saj njihovo umanjkanje zavira retorične strategije prilike.

Lukove retorične strategije so do neke mere podobne pedagoški tehniki, ki jo Jezus uporabi v svojem dialogu z učiteljem postave (10,25-37; glej zgoraj). Jezusova sokratska metoda dosledno odseva učiteljeva vprašanja: na dve učiteljevi vprašanji ne odgovori z odgovorom, temveč z lastnim vprašanjem (26, 36). Jezus na vprašanje nikoli ne odgovori z odgovorom in poda odgovore zgolj na odgovore, ki jih poda učitelj postave (28, 37). Jezus tako povabi učitelja, da aktivno prisostvuje pri odkrivanju in oblikovanju odgovorov na svoja lastna vprašanja. Prilike uporabljajo retorično strategijo, podobno temu dialogu, ki opolnomoči ljudi, da se polneje udeležijo ustvarjanja in konstruiranja pomena. Kot pripominja Dodd, je prilika "metafora ali prisposoda, vzeta iz narave ali vsakdanjega življenja, ki poslušalca zaustavi s svojo živostjo ali neobičajnostjo in pušča dovolj dvoma o natančni razlagi, da vzdraži um za aktivno razmišljanje."²⁵

Identifikacija z liki je ključna retorična strategija v soočenju preroka Natána s kraljem Davidom. Natán Davidu pove naslednjo zgodbo:

"V nekem mestu sta bila dva moža, prvi je bil bogat, drugi ubog. Bogatin je imel zelo

veliko drobnice in goveda, ubožec pa ni imel ničesar razen edine majhne ovčice, ki jo je kupil. Vzredil jo je in zrasla je pri njem skupaj z njegovimi otroki. Od njegovega grižljaja je jedla in iz njegovega kozarca je pila. V njegovem naročju je spala in mu bila kakor hči. Pa pride popotnik k bogatinu. In mu je bilo žal vzeti od svoje drobnice in goveda, da bi pripravil pojedino popotniku, ki je prišel k njemu; vzel je marveč ovčico ubožcu in jo pripravil možu, ki je prišel k njemu." (2 Sam 12,1b-4.)

Ko je David slišal zgodbo, "se je silno razsrdil nad tistim možem in je rekel Natánu: "Kakor živi GOSPOD, mož, ki je to storil, mora umreti! Četverno mora poplačati ovčico, ker je to storil in mu ni bilo žal!" (2 Sam 12,5-6.). Natánov odgovor Davidu je jedrnat in nepri-zanesljiv: "Ti si ta mož!" (7a).

Natánova parabolična strategija privede Davida do tega, da se obsodi.²⁶ Natánova zgodba sledi Davidovemu grešnemu srečanju (in možnemu posilstvu) z Batšebo, umoru Batšebinega moža Urijaja in postavitvi Batšebe v vlogo ene izmed mnogih žena in konkubin (2 Sam 11,2-5). Natánova prilika povabi Davida, da prisostvuje in priča zoper lasten neprijetni odsev. Ključna v tem procesu je Davidova empatija z likom in njegova jeza ob njegovem nepravilnem ravnanju.

Čeprav so Jezusove prilike manj eksplicitne (brez nedvoumne izjave "Ti si ta mož!"), bi do-datek tega stavka več prilikam odseval njihov retorični cilj, da povabijo bralce/poslušalce, naj se poistovetijo z določenimi liki: "Ti si starejši sin!" ... "Ti si pet bogataševih bratov!" ... "Ti si nespametni bogataš!" (in podobno v zgodbi, ki ni prilika: "Ti si bogati vladar!"). Vsi ti zaključki zaobjamejo glavni cilj prilik, da bodo liki v Luku in bralci njegovega evangelija sprejeli preobražujoče odločitve kot posledico tega, da v teh likih vidijo svoj odsev.²⁷

LUKOVA SLOVNICA MOŽNOSTI

Lukova značilnost, da zavlačuje s sklepom in pušča zgodbe odprte, se pokaže tudi

skozi njegovo slovnico. Ponavljajoče se vprašanje, ki ga ponavljajo liki v Luku in v Apostolskih delih, je "Kaj naj storim?" (*Ti poiēsō*).²⁸ Tri od desetih uporab vprašanja se pojavijo v prilikah (Lk 12,17; 16,3; 20,13) in vprašanje se skoraj vedno povezuje z uporabo bogastva ali imetja (3,10.12.14; 10,25; 12,17; 16,3; 18,18). To vprašanje ne le olajša identifikacijo z liki (s povabilom, da si bralci/poslušalci zastavijo enako vprašanje), ampak poudari tudi rodovitni svet potencialnih dejanj, ki leži odprt pred literarnimi liki in bralci/poslušalci evangelija.

To lahko razloži hiter pregled slovnice. Grški jezik pozna različne glagolske naklone: indikativ predstavlja način resničnosti ("Tom je brcnil žogo"); imperativ je način ukazovanja ("Tom, brcni žogo!"); konjunktiv je način možnosti ("Tom bi lahko brcnil žogo" ali "Naj Tom brcne žogo?"). Vprašanje, ki se pojavi v Luku ("Kaj naj storim?"), je konjunktiv možnosti. Je naklon, v okviru katerega morajo biti potencialne možnosti še določene.²⁹

Implicitna domneva, ki je za vsako uporabo *ti poiēsō* ("Kaj naj storim?") je, da za spraševalca (literarni lik) obstaja razpon možnosti, ki jim lahko sledi. Način *možnosti* ali *potencialnosti* skozi Luko odseva domnevo – da so narativni liki in bralci/poslušalci nenehno postavljeni na razpotje možnosti. Lukova slovnica je v sozvočju z njegovim svetom. Znotraj tega konjunktivnega sveta je manj prostora za gotovost, saj pred bralcem nenehno ležijo možne izbire. Konjunktiv je tudi način okrepitve, saj njegova pogosta uporaba opominja Lukove bralce/poslušalce, da je lahko njihova prihodnja pot – z njihovi-mi odločitvami – oblikovana in doživeta. Kot naklon konjunktiv se Jezusove prilike upirajo zaključkom s prenosom takih sklepov in odgovornosti na življenje bralcev/poslušalcev.

Lukove domišljajske svetove možnosti pre-vevajo ponavljajoča se povabila k preobrazbi. Ta proces spremenitve se začne s tem, da Lukovi bralci/poslušalci prevzamejo vpraša-nje "Kaj naj storim?" za svoje in razmislijo o tem, kakšno pot bodo ubrali. V oblikovanju

alternativnih svetov pomenljivega življenja prilike vabijo ljudi ne le, da naselijo te fiktivne svetove, ampak tudi dojamajo in uresničijo ter utelesijo te fiktivne vizije v svojih lastnih svetovih. Omenjene retorične strategije odsevajo dialoško kvaliteto v srcu mnogih prilik. Dialoški ton prilik je mnogokrat očiten, kot denimo takrat, ko Jezus občinstvu zastavi jasno vprašanje: Kateri izmed njiju ga bo bolj ljubil?" "Kaj se ti zdi, kateri od teh treh je bil bližnji ...?" "Kdo izmed vas, ki ima prijatelja ...?" "Čigavo bo?" "Kdo izmed vas, ki ima sto ovc ...?" "Ali: "Katera žena, ki ima deset drahem, ...?" "Kaj bo torej storil z njimi gospodar vinograda?" (Lk 7,42; 10,36; 11,5; 12,20; 15,4.8; 20,15). Taka vprašanja pričakujejo aktivno udeležbo in sodelovanje poslušalcev. V večini primerov je konvencionalna igra med govorcem in poslušalcem (ali med besedilom in bralcem) manj jasna, a tudi te manj očitne tehnike kličejo k odgovoru.

PRILIKE ZAKRAMENTALNE DOMIŠLJIJE

Presenetljiva značilnost Jezusovih prilik je njihovo pomanjkanje očitnih religioznih elementov. Bog se kot lik pojavi zgolj v eni od približno petdesetih prilik. V Lukovih prilikah nastopa vsakdanja, običajna vsebina judovskega (in občasno grško-rimskega) življenja prvega stoletja: ovce, seme, kvas, kovanci, hiše, bratje, zabave, kmetije, gostije, ceste, ropi, upravniki, gospodarji, dolгови, sosedje, najemniki, fizično delo. Pogoste so zagate, povezane z delom in denarjem. Amos Wilder piše o "varnosti" Jezusovih prilik, ker "so te zgodbe tako človeške in realistične Oseba, scenarij, dejanja običajno niso 'religiozni'"³⁰ Paul Ricoeur opozarja na "esencialno profanost" prilik in njihov "profan jezik".³¹ Prilike ne izražajo očitnega zanimanja za abstraktno, filozofsko ali sistematično.

Z zaobjetjem konkretnih vsebin vsakdanjega sveta kot kraja za dogajanje svetega prilike razkrivajo in ilustrirajo zakramentalno domišljijo. Tisto, v čemer se Jezusove prilike

razlikujejo od druge antične literature,, je po Wilderjevih trditvah to, da sta "globlja razsežnost" človeštva in božanskosti poročena s tako običajnostjo in posvetnostjo."³²Prilike, kot piše, razkrivajo, da je imel Jezus "judovsko dušo in srce ..., kjer religija postane sekularna brez izgube."³³Opis filma kot "profanega razodetja" Jeana Epstena bi lahko aplicirali tudi na Jezusove prilike.³⁴ Kot v svetopisemskih knjigah Visoke pesmi in Estere (od katerih nobena ne omenja Boga) je človeški element v Jezusovih prilikah poglobljen.

SKLEP

Razvoj krščanstva je sovpadal z opustitvijo prilik kot prevladujoče oblike diskurza. Krščanstvo je ustvarilo lasten sklop mitov (anti-prilik), ko je želelo zagotoviti varnost, ki je potrebna v prehodu od začetne skupine do vzpostavljene religije. Radikalni etični premik v zgodnjih fazah krščanstva (od popolnoma judovskega do popolnoma poganskega) je spremljal temeljni paradigmatični in perspektivni premik: od dekonstrukcije mitov do njihovega širjenja. Krščanske korenine so bile v dekonstrukciji mitov, zadnjih dva tisoč let pa gre za oblikovanje le-teh. Cerkev je nadomestila Jezusove zgodbe s trditvenimi resnicami in vprašanja z izjavami. Primarna naloga ustvarjanja prilik je zdaj na umetnikih – pesnikih, romanopiscih, slikarjih, glasbenikih in filmskih ustvarjalcih. Morda je čas, da se Cerkev vrne k umetnosti prilik kot temeljnega diskurza.

Prevedla: Lea Jensterle

1. Prevedeno po: Matthew S. Rindge, "Luke's Artistic Parables: Narratives of Subversion, Imagination and Transformation", *Interpretation: A Journal of Bible and Theology*, 68/4 (2014), 403-415.
2. Ocene se razlikujejo med 32 in 53 zaradi različnih kriterijev, s katerimi določajo, kaj prilika je. Glej Arland J. Hultgren, *The Parables of Jesus: A Commentary* (Grand Rapids: Eerdmans, 2000), 2–5.
3. John Dominic Crossan, *The Dark Interval: Towards a Theology of Story* (Niles, IL: Argus Communications, 1975), 9.

4. Bernard Brandon Scott, *Hear Then The Parable: A Commentary on the Parables of Jesus* (Minneapolis: Fortress, 1989), 424.
5. Glej Matthew S. Rindge, "The 'Good' Samaritan," *Bible-Odyssey* (Society of Biblical Literature; June 2014) <http://bibleodyssey/passages/main-articles/good-samaritan>.
6. Citati Svetega pisma so vzeti iz Slovenskega Standardnega prevoda.
7. J. K. Rowling, *Harry Potter and the Chamber of Secrets* (New York: Scholastic, 2000), 112.
8. Čeprav je mogoče pretirano, bi opazka v Jn 4,9 – "Judje namreč nočejo imeti stika s Samarijani" – lahko odsevala sovražnost, ki je znana Lukovemu poslušalstvu. V Jn 8,48 je "Samarijan" uporabljen kot zaničljiva oznaka.
9. Lukov evangelij nenehno opisuje ženske, otroke, uboge, telesno prizadete in cestninarje kot vzore ravnanja. Šest od sedmih epizod v Lk 18,1-19,10 opisuje socialne izobčence in v vsakem primeru predstavlja izobčenec moralni vzor.
10. Bernard Brandon Scott misli, da možev načrt posnema Jožefov predlog, da si shranimo zaloge za sedem let (1 Mz 41) (*Hear Then the Parable*, 133–34).
11. Za podrobnejšo argumentacijo glej Matthew S. Rindge, *Jesus' Parable of the Rich Fool: Luke 12:13–34 among Ancient Conversations on Death and Possessions* (Atlanta: Society of Biblical Literature, 2011).
12. Janez Krizostom opisuje bogataša kot nekoga, ki vsa-kodneвно prireja piske zabave, se odišavlja s parfumi, hrani laskače in čigar duša je "zakopana v vinu" (St. John Chrysostom: *On Wealth and Poverty* [trans. Catharine P. Roth; Crestwood, NY: St. Vladimir's Seminary, 1984], 6:105–6).
13. *Ibid.*, 1:35.
14. Martin Luther, *Sermons on Gospel Texts for the 1st to 12th Sundays After Trinity* (Vol. 4 of *Sermons of Martin Luther*; ed. and trans. John Nicholas Lenker et al.; Grand Rapids: Baker, 1983), 23.
15. Egiptovska zgodba o Si-Ozirisu se zaključí z naslednjo očitno moralno: "Kdor je bil na zemlji dober, bo blagoslovljen v kraljestvu mrtvih, in kdor je bil na zemlji zloben, bo trpel v kraljestvu mrtvih." (Prevod prev.). Za prevod te egiptovske zgodbe glej Joachim Jeremias, *The Parables of Jesus* (trans. S. H. Hooke; 2nd ed.; Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall, 1972), 183. Prim. Hugo Gressmann, *Vom reichen Mann und armen Lazarus: Eine literargeschichtliche Studie* (Abhandlungen der Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse 7; Berlin: Königl. Akademie der Wissenschaften, 1918).
16. Martin Luther, *Sermons*, 22.
17. Jeremias razume priliko kot splošno spodbudo za delovanje v primeru velike stiske (*The Parables of Jesus*, 182). J. D. M. Derrett zagovarja mnenje, da naj bi bila količina dolga, ki ga upravitelj zmanjša, njegov lasten delež ("Fresh Light on St. Luke XVI. I. The Parable of the Unjust Steward," *NTS* 7 [1960–61]: 198–219). Taki poskusi, ki želijo osmisliti provokativno naravo prilike, so se začeli že v času Lukovega evangelija s sklopom izrekov (16,8b-13), ki so bili pripeti kot oblika komentarja k priliki.
18. John Donahue, *The Gospel in Parable: Metaphor, Narrative and Theology in the Synoptic Gospels* (Philadelphia: Fortress, 1988), 16–17.
19. Unicefove statistike "The State of the World's Children 2014." <http://www.unicef.org/sowc2014/numbers/documents/english/EN-FINAL%20Tables%201-14.pdf>.
20. Naslov "Izgubljeni sin" ne prizna očeta kot glavnega lika; on je edini, ki se pojavi tako v uvodu (15,11) kot tudi v vsaki od naslednjih scen (15,12-24, 25-32). Z neupoštevanjem starejšega sina ta naslov prav tako zanemarja celoten drugi del zgodbe (15,25-32). (V angleščini je uporabljen naslov prilike "Oče dveh sinov". Op. prev.)
21. Če očeta v zgodbi poistovetimo z Bogom, popolnoma zgrešimo prvotno žarišče prilike.
22. Zakol pitanelega teleta – ki je omenjen trikrat (15,23.27.30) – bi lahko okrepil identifikacijo farizejev s starejšim sinom, še posebej, če žival razumemo kot tempeljsko daritev.
23. Te strategije so še bolj očitne, če jih primerjamo z vzporedno verzijo v Tomaževem evangeliju: Jezus je rekel: "Bogat mož je imel veliko imetja." Rekel je: "Uporabil bom svoje imetje, da bom lahko sejal, žel, sadil (in) napolnil svoja skladišča s sadovi, tako da mi ne bo nič manjkalo." To si je mislil v svojem srcu in tisto noč je umrl. Kdor ima ušesa, naj posluša." (Tom 63, prevod prevajalke).
24. Po besedah Roberta Funka se prilika "odpre nedokončanemu svetu, ker je ta svet v teku nastajanja. To pomeni, da tako pripovedovalec kot poslušalec tvegata priliko; oba prisostvujeta [v] zgodbi in tvegata njen izid- On(adva) ni(sta) tisti(a), ki pripoveduje(ta) zgodbo; zgodba pripoveduje njiju (*Parables and Presence* [Philadelphia: Fortress, 1982], 30; izviren poudarek).
25. C. H. Dodd, *The Parables of the Kingdom* (rev. ed.; New York: Scribner's, 1961), 5; moj poudarek.
26. Podobno retorično strategijo uporabi Lars von Trier v filmu *Dogville* (2004), ki želi ameriško občinstvo pripraviti do tega, da se obtožijo za svoje zanemarjanje ubogih in ranljivih.
27. Tudi Lukova prilika o dveh graditeljih (6,47-49) se nanaša na identifikacijo z liki. Pripomba, da ta dva lika "slišita" Jezusove besede, povabi publiko Govora na gori – ki so poslušali Jezusa – da se vidi v teh likih.
28. Lk 3:10.12.14; 10,25; 12,17; 16,3; 18,18; 20,13; Apd 2,37; 22,10 (cf. Lk 18,41).
29. Optativni način (relativno redek v grški Novi Zavezi) tipično izra